

Tokoni Fakatukuhaú – ngaahi fakatamaki mo e me'a fakatu'upakē 'oku hoko

'Oku mau 'ilo'i 'e 'ikai te ke fa'a fakakaukau ki he tukuhaú 'i he taimi 'e hoko ai ha ngaahi fakatamaki pe me'a 'oku hoko fakatu'upakē*. Neongo eni, te mau lava 'o tokoni atu kapau te ke fetu'utaki mai kiate kimautilu 'i ha'o fa'ahinga hoha'a pe fehu'i fekau'aki mo e tokoni fakatukuhaú.

Kapau oku uesia 'e ha fakatamaki pe me'a fakatu'upakē 'oku hoko 'a ho'o malava ko ia ke totongi ho'o ngaahi tukuhaú mo e/pe uesia ho'o pa'anga hū maí, 'e ala 'atā atu ha tokoni fakatukuhaú mo e/pe tokoni ki he pa'anga hū maí 'o makatu'unga 'i ho ngaahi tūkunga fakafo'ituitui mo e me'a ko ia na'e hokó.

Ngaahi tautea ki he faile mo e totongi tōmui

Kapau kuo te'eki ai ke ke lava 'o faile taimi totonu ho'o fakamatala tukuhaú, 'oku mahu'inga ke fetu'utaki mai kiate kimautilu ke talanoa'i 'a e ngaahi fili 'oku 'atā atú. 'E 'ikai ke mau lava 'o foaki atu ha ngaahi fakalōloa ki he ngaahi fakamatala GST mo e PAYE, ka 'e ala faka'atā (remitted) ha fa'ahinga tautea ki he faile tōmui. Kapau te ke ma'u atu ha tohi 'o fakahā ai 'oku tōmui hono faile ho'o fakamatala tukuhaú 'oku mahu'inga ke 'oua te ke tukunoa'i 'a e tohi ka ke fetu'utaki ki ho'o fakafofonga tukuhaú pe Inland Revenue 'i he taimi te ke ala lavá.

'I he ngaahi tūkunga 'e ni'ihī 'e lava foki ke toe faka'atā (remitted) mo e ngaahi tautea ki he ngaahi totongi tōmui na'e fakatupunga 'e he ngaahi nunu'a 'o ha fakatamaki pe me'a fakatu'upakē na'e hoko.

Totongi tupú (Interest)

'E lava ke mau to'o 'a e totongi tupu kuo hilifaki 'i ha ngaahi fakatamaki pe me'a fakatu'upakē na'e hoko 'e ni'ihī kapau na'e uesia ai koe. Kapau kuo uesia koe 'e ha fakatamaki fakatu'upakē, vakai'i ke 'ilo'i pe 'e lava ke to'o 'a e totongi tupú 'i he ird.govt.nz/adverse-events-list

Tukuhau 'oku te'eki totongi (outstanding)

Te mau ala lava 'o tali ha ngaahi totongi fakakongokonga ki ha tukuhau 'oku te'eki totongi 'i ha ngaahi tūkunga 'e ni'ihī. Te ke lava 'o tohi kole ke tāmata'i (write-off) ia makatu'unga 'i ha faingata'a'ia fakapa'anga lahi 'aupito 'i he taimi 'okú ke 'ilo'i ai 'e 'ikai te ke lava 'o totongi kakato 'a e mahu'inga ko iá.

Fakatokanga'i ange:

Kapau te mau foaki ha tokoni fakatukuhaú ke 'oua 'e totongi tupu mei ha faingata'a'ia fakapa'anga lahi 'aupito pea 'oku 'i ai ha'o ngaahi mole ke faka'aonga'i 'i he kaha'ú (losses to carry forward), 'e holoki 'a e ngaahi mole ko 'enī 'o fakatatau ki he lahi 'o e mahu'inga kuo tāmata'i.

Tokoni ma'á u mo ho fāmilí

Tokoni ma'á e fānaú (Child support)

Kapau kuo hoko ha liliu ki he pa'anga hū mai pe tūkunga ho fāmilí, 'e ala uesia ai ho'o ngaahi monū'ia (entitlements) pe ngaahi totongi pa'anga 'oku ma'u atú. Kapau 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'okú ke hoha'a ki ai pe ngaahi fehu'i, pe faingata'a'ia 'i hono fakahoko taimi totonu ho'o ngaahi totongi, kātaki 'o telefoni mai kiate kimautilu 'i he fika 0800 221 221.

Working for Families Tax Credits (Tokoni Fakatukuhaú ma'á e Ngaahi Fāmilí)

Ko e Working for Families 'e lava ke totongi fakauike, fakauike ua pe 'i he hili 'a e faka'osinga 'o e ta'u fakapa'angá. Kapau kuo uesia ho'o pa'anga hū maí pe tūkunga ho fāmilí 'e ha fakatamaki pe me'a fakatu'upakē kuo hoko, kātaki 'o fakahū 'a e fakamatala fakamuimui taha fekau'aki mo ho fāmilí ki he myIR 'i he ird.govt.nz

Ngaahi totongi foaki (grants) mo e tokoni (relief) (ma'á kinautilu fakafo'ituitui mo e ngaahi fāmilí)

'I ha hoko 'o ha fakatamaki pe me'a fakatu'upakē 'e lava ke ma'u atu ha ngaahi totongi ki he malu 'a e kakai (civil defence) mei he Work and Income (Te Hiranga Tangata). Koe'uhi ko e ala tokoni ko ia 'a e ngaahi totongi ki he malu 'a e kakai ki he ngaahi ngaahi fakamole pau hangē ko e me'akai, nāunau mohenga, vala mo e nofo'angá, pea 'oku fekau'aki kotoa 'eni mo e fakamole fakatātaha 'a e fāmilí, 'oku 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga fiema'u fakatukuhaú ia 'oku hoko kapau te ke ma'u atu 'a e ngaahi totongi pa'anga ko 'enī.

'Oku toe 'ikai foki ke 'i ai ha ngaahi fiema'u fakatukuhaú ia 'e hoko kapau 'oku 'oatu ha totongi ki he mole 'a e pa'anga hū mai 'a ha taha 'oku angamaheni 'ene ma'u 'enau pa'anga hū maí mei he'enu ngāue pe penefiti. Kapau 'okú ke ngāue pē ma'á u neongo 'e ala fiema'u ke ke totongi ha tukuhau 'i he totongi pa'anga 'oku ma'u atú – vakai ki he 'ngaahi totongi 'ofa mo e tokoni ma'á e ngaahi pisinisi' 'i laló.

* Ko e 'Fakatamaki pe me'a fakatu'upakē 'oku hokó (Adverse or emergency)' 'oku 'uhinga ia ko ha ola 'o ha me'a fakatu'upakē 'oku hoko ki he malu 'a e kakai 'o e fonuá pe feitu'u fakakolo pea/pe ko ha me'a na'e hoko 'o uesia lahi ai 'a hono fakalele ho'o pisinisi. 'Oku kau 'i he ngaahi fakatātaá 'a e ngaahi sinou 'oku toó, ngaahi tāfea, la'ala'ā, mofuie pe mahaki 'okú ne uesia 'a e fanga monumanu pe ngoué.

Kiwisaver

Kapau 'oku uesia koe 'e ha fakatamaki pe me'a fakatu'upakē 'oku hoko te ke lava 'o ta'ofi ho'o ngaahi totongi ki he Kiwisaver, pe ko ha'o ala tohi kole ke toho ia makatu'unga 'i ha faingata'a'ia fakapa'anga lahi. 'Ilo lahi ange fekau'aki mo hono ta'ofi 'o e Kiwisaver (suspensions) 'i he ird.govt.nz/apply-for-savings-suspension, pe ngaahi tohi kole ki he faingata'a'ia fakapa'angá 'o fetu'utaki ki ho'o kautaha 'oku nau tokanga'i iá.

Ngaahi Foaki (Donations)

Kapau te ke foaki ha pa'anga ki ha kautaha ngāue 'ofa kuo fakangofua (approved charity), te ke ala 'atā atu ki hano totongi fakafoki atu (tax credit).

'Ilo lahi ange fekau'aki mo e ngaahi foaki mo e ngaahi kautaha kuo fakangofua 'a e foaki ki a'í 'i he ird.govt.nz/donation-tax-credits

Student Loans (Nō Pa'anga ki he Akó)

'Oku 'i ai ha ngaahi founa tokoni ke fili mei ai 'a e kakai 'oku 'i ai 'enau ngaahi nō akó (student loan), kau ai 'a e:

- 'E lava ke tohi kole 'a kinautolu 'oku ngāue pē ma'a kinautolú ke holoki 'a hono toutou vakai'i (assesments) 'o 'enau nō akó
- 'E lava ke tohi kole 'a e kau ma'u vāhengá & ngāue totongi lau'ahó (salary & wage earners) ke holoki 'a e totongi fakafoki 'oku to'ó (repayment deduction)
- 'E lava ke tohi kole ha taha pē 'oku ako taimi kakato pea mo ma'u ha pa'anga hū mai 'oku ma'ulalo ange 'i he lahi 'o e mahu'inga ke totongi fakafoki fakata'ú (annual repayment threshold) ke faka'atā kinautolu me'í he totongi fakafoki (repayment exemption).

'Oku lava ke ma'u atu 'a e ngaahi founa 'e tolu ko 'eni ke fili mei a'í 'i he myIR.

'Ilo lahi ange fekau'aki mo e nō akó 'i he ird.govt.nz/difficulty-repaying-student-loan

Ngaahi kouti tukuhau kuo fakafe'ungá (tailored tax codes)

'E lava ke ke 'atā atu ki ha ngaahi kouti tukuhau 'oku fakafe'unga kapau 'okú ke ma'u ha vāhenga pe ngāue totongi lau'aho pea 'i ai ha'o mole (loss) ke faka'aonga'i 'i he kaha'ú (loss to carry forward). 'Ilo lahi ange fekau'aki mo e ngaahi founa ke fili mei ai fekau'aki mo e kouti tukuhau kuo fakafe'ungá 'i he ird.govt.nz/tailored-tax-code

Tokoni ki he ngaahi pisinisi mo e kakai 'oku ngāue pē ma'a kinautolú (self-employed)

Ngaahi fakafuofua ki he tukuhau fakataimí (provisional tax estimates)/toe-fakafuofua'í (re-estimates)

'E ala lava ke ke fakahoko hano fakafuofua'i pe toe fakafuofua'i 'a ho'o tukuhau fakataimí (provisional tax) kapau kuo liliu ho'o pa'anga hū mai makatu'unga 'i ha fakatamaki pe me'a fakatu'upakē 'oku hoko. Te mau lava 'o fokotu'utu'u ha totongi fakafoki tōmu'a (early refunds) kapau kuo 'ova 'a e tukuhau fakataimí kuo totongi (overpaid).

Tohi fakamo'oni 'o e faka'ataá pe tu'unga totongi tukuhau kuo fakafe'ungá (Certificate of exemption or tailored tax rate)

Kapau 'okú ke lolotonga kau atu ki ha ngāue fakakonituleki 'a ia 'oku fiema'u ke to'o mei ai ha ngaahi totongi hokohoko (schedular payments) (hangē ko e tele 'o e fulufulu'i sipí, pe ngaahi ngāue konituleki kehe 'i he ngoué), te ke ala lava 'o 'atā atu ki ha tohi fakamo'oni faka'atā pe tu'unga tukuhau kuo fakafe'unga. 'Ilo lahi ange fekau'aki mo e ngaahi founa ke fili mei ai fekau'aki mo e kouti tukuhau kuo fakafe'ungá 'i he ird.govt.nz/tailored-tax-code

Polokalama ki hono fakata'au 'o e pa'anga hū mai (income equalisation scheme)

Ko e kakai 'oku 'i ai 'enau pa'anga 'oku fakahū (deposited) 'i he polokalama ko 'ení 'oku nau:

- fakalele ha pisinisi faama pe ngoue 'i ha kelekele 'i Nu'u Sila, pe
- fakalele ha pisinisi toutai, pe
- ma'u ha pa'anga hū mai me'í he vaotātaá te nau ala fakahoko ha toho pa'anga tōmu'a, pe fakahū ha ngaahi pa'anga ki he polokamá 'amui ange 'i he 'aho 'oku fa'a faka'atā atú.

'Ilo lahi ange ki he ngaahi fakangofua makehé (special provisions) 'i he ird.govt.nz/adverse-events-list

Ngaahi totongi foaki mo e tokoní (ki he ngaahi pisinisi)

'E fa'a fiema'u ke fakakau 'a e ngaahi totongi foaki mo e ngaahi tokoni fakapa'anga (subsidies) 'oku ma'u 'e ha pisinisi ko ha pa'anga hū mai 'i ho'o fakamatala GST.

'I hono tukuhau'i 'o e pa'anga hū mai ko e me'a 'e fakahoko ki he totongi foaki mo ha tokoni fakapa'anga 'e makatu'unga ia pe ko hai na'a ne fakahoko 'a e totongi foaki pe tokoni fakapa'angá mo e taumu'a 'oku fakahoko ki ai 'a e totongi foaki mo e tokoni fakapa'angá.

'E ma'u atu ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo hono tukuhau'i 'o e ngaahi totongi foaki mo e ngaahi tokoni fakapa'angá 'i he 'emau tohi ko e **Grants and subsidies (IR249)**.

Ko ha me'a 'eni 'oku fihí ko ia ai kātaki 'o talanoa kiai mo ho'o tokotaha fale'i ki he tukuhau.

Totongi malu'í (Insurance payout)

Kapau 'okú ke lēsisita ki he GST (pe fiema'u ke lēsisita ki ai) pea ma'u atu ha totongi malu'i fekau'aki mo ha'o ngāue 'oku lava ke tukuhau'i pea 'oku fa'a fiema'u leva ai ke ke fakakau 'i he GST 'a e totongi ko iá.

Kapau ko e totongi ko iá 'oku fekau'aki mo e mole 'i he koloa ki he fefakatau'akí (fanga monumanu, koloa fakatau) pe ngaahi koloa 'oku ala faka'aonga'í (mohuku, nāunau fakatupu koloa)) pe ki ha mole 'a e pa'anga hū mai pe ngaahi tupú, 'oku toe ala tukuhau'i foki ia ko ha pa'anga hū mai 'i he ngaahi taumu'a fakatukuhau.

Kapau ko e totongi ko iá 'oku fekau'aki mo ha ngaahi koloa tu'uma'u 'oku ala holo hono mahu'ingá (depreciable capital assets - ngaahi fale tauhi'anga monumanu - barns, ngaahi palepale - sheds, mīsini ngaahi koloa, ngaahi ngoto'umu - kilns) 'oku fa'a fiema'u ai ke fakakau 'a e mahu'inga 'o e malu'í 'o to'o (offset) mei he ngaahi fakamole 'oku fekau'aki mo iá hangē ko e ngaahi fakalelei mo e/pe fakafou 'i ha ngaahi liliu ki he mahu'inga fakatukuhau (tax book value) 'o e 'apí 'a ia te ne ala holoki 'a e ngaahi 'eke totongi huhu'i ki he holo 'a e mahu'ingá 'i he kaha'ú (future depreciation claims) pe hoko ai hano fakafoki 'o e holo 'i he mahu'ingá (depreciation recovery).

Ko ha me'a 'eni 'oku fihī ko ia ai kātaki 'o talanoa kiai mo ho'o tokotaha fale'i ki he tukuhaú.

Polokalama ki he Fetāfeaki 'a e Pa'anga 'a e Ngaahi Pisinisi Iikí (Small Business Cashflow Scheme - nō)

Kapau 'oku 'i ai ha'o ngaahi totongi fakafoki ki ho'o nō meí he Polokalama ki he Fetāfeaki 'a e Pa'anga 'a e Ngaahi Pisinisi Iikí 'a ia 'e 'ikai te ke malava 'o fakakakato makatu'unga 'i ha fakatamaki pe me'a fakatu'upakē 'oku hoko kātaki 'o fetu'utaki mai kiate kimautilu ke talanoa'i ha liliu ki ho'o totongi fakafoki kuo fokotu'utu'ú.

Fiema'ú ha tokoni lahi ange?

'Oku mau fokotu'u atu ke ke tomu'a fetu'utaki ki ho'o tokotaha fale'i ki he tukuhaú. Kapau 'okú ke fie talanoa mai kiate kimautilu kātaki 'o telefoni ki he 0800 473 566. Ke ma'u 'a e fakamatala fakamuimui taha fekau'aki mo e tokoni fakatukuhau ki he tūkunga 'okú ke 'i aí, 'alu ki he ird.govt.nz/disasters-adverse-events